

NAUČNI TRAKTAT

**O studiji Frica Fišer
„POSEZANJE ZA SVJETSKOM MOĆI“**

UVOD

Ideologija samoopravdanja kao i projekti “prebacivanja“ odgovornosti na slabije i druge, ponavljaju se u pravilnim historijskim intervalima, a karakteristični su za ponašanje velikih svjetskih sila koje u namjeri realizacije hegemonije ili ostvarivanja vlasti na nekom prostoru, optužuju druge, da bi njihova “intervencija” u međunarodnoj i vlastitoj javnosti, bila opravdana.

Fric Fišer, njemački pisac, analitičar i historičar, opisujući ulogu Njemačke u pripremi za Prvi svjetski rat, zaključuje „da su se sve ideologije i pokreti, između dva svjetska rata, pojavili i nastali prije 1914. godine.“

Prvi svjetski rat je značajan i po tome što se, nakon ovog rata promijenila struktura društva, te on postaje Drugi, nakon Prvog kalupa (Francuske revolucije), za naknadni razvoj društvenih odnosa.

Veliki rat je dakle, vječna tema nauke!

Kult države i demokratije u Francuskoj, nije nastao nakon pobjede u ratu 1918. godine, kako piše Ekmečić, nego kao posljedica ideologije i procesa nacionalnog buđenja („reveilnational“) i to od 1814 do 1914. godine.

Gubitak pokrajina Alzasa i Loren, podizao je svijest Francuza ka nacionalnom osvješćenju, ali je proizveo i praktično, prvi hladni rat u Evropi.

Kult demokratske države, prenosio se i na Srbiju, kao glavnog sledbenika Francuske, prije 1914. godine.

Jovan Skerlić je ovaj odnos „zaljubljenosti“, nazivao „zakonom života“, jer se “...sve slavenske rijeke, neće slivati u rusko more“!

“Rusija je”, piše Skerlić 1904. godine, “autokratska zemlja; Njemačka militaristička; Habsburško carstvo klerikalno; Britanija plutokratska, a samo je Francuska- demokratska i kao takva, ona je uzor Srbiji!”

Knjiga Frica Fišera, „Posezanje za svjetskom moći“, nudi čitaocu djelo koje je snažno uticalo na njemačku i svjetsku naučnu misao, ali je značajno usmjerilo i opredijelilo, novu političku svijest njemačkog naroda.

„Od šrgutanja zubima“, od dana objavljivanja knjige do danas, objavljuju se knjige i članci protiv autorovih zaključaka.

Zabilježeno je i odustajanje i nekih Fišerovih saradnika od istrajnosti na tvrdnjama i zaključcima, koje su zajedno izvodili, na bazi dokumentacije iz arhiva Rajstaga, Bundestaga, ali i arhiva drugih velikih sila.

Knjiga, prema analitičarima i priređivačima izdanja za čitaoce u Srbiji, ima, pored prednosti, koje su više nego izvjesne i značajne slabosti.

Uloga katoličke crkve u kreiranju Ratnih ciljeva Njemačke 1914-1918. godine, značajnija je nego što je autor želio da prikaže.

Nacrt te nove, neminovno hegemonističke politike, dao je Čezare Balbo u radu: “Speranzed’Italia, Paris, 1848. godine”. On piše o ideji da se Bosna i Hercegovina kolonizuje katoličkim doseljenicima: “Umjesto da se Nijemci iseljavaju u Ameriku, oni treba da stvaraju kolonije u Bosni i Hercegovini i Poljskoj”.

Međutim, Bizmark 1876. godine u Rajstagu, govori kako Njemačka nije zainteresovana za Istočno pitanje, jer: „Sve te palanke oko kojih se vode ratovi (1876-1878.g.), ne vrijede dobrih kostiju jednog pomeranskog vojnika!“ Ali, odgovara mu Šef katoličke partije u Njemačkoj Ludvig Vinderhorst (Zentrumparthei): “Sve ovo što govori Kancelar, može biti tačno, ali, od Istočnog pitanja, zavisi ko će vladati svijetom u budućnosti: **Germani ili Slaveni!**

Partija centra je već, nekoliko dana nakon Berlinskog kongresa, počela sa skupljanjem novca i kupovinom zemljišta od begova u dolini rijeke Vrbas. Dakle radi se na realizaciji planova i ideja koje je osmislio Čezare Balbo.

Do 1914. godine, naseljeno je oko 240.000 njemačkih, nešto poljskih i veoma malo italijanskih seljaka. Tri nova, njemačka sela dobijaju naziv Vindhorsz, dakle po predsjedniku ili poglavaru njemačke katoličke crkve. Habsburška monarhija taj čin prihvata kao svoj, državni program.

Cijela Istočna Bosna i Hercegovina, do Sarajeva, proglašena je za pobunjeničko područje, a cilj od 1872. godine, od trenutka kada Julijus Andrašić preuzima habsburško ministarstvo inostranih poslova, je bio, da se nagovori Turska, da u Podrinju naseljava katolike i muslimane, kako bi se prekinuo srpski etnički kontinuitet u Srbiji i Bosni i Hercegovini.

Od tri filije, kako se naziva politika Vatikana, od prestanka Kulturkampf (Deutschphilia do 1918; Natziphilia 1933. godine i posebno od priključenja Austrije 1938. godine; i konačno, Amerikophilia od tajnog sporazuma Regana i pape Vojtile 1984. godine), poznatog kao „*Sveta alijansa*“, politika katoličke crkve u suštini je spoljna politika sve tri njemačke države, do danas!

Pitanje odgovornosti za nastanak Prvog svjetskog rata, može se vezivati i za planove Habsburške monarhije o naseljavanju Istočne Bosne katolicima, po principu latifundija (velikih poljoprivrednih imanja). Ta politika Njemačke, može se prepoznavati i u namjerama Hitlera, da treba očuvati njemački etnički prostor prema Poljskoj, a nakon bitke kod Staljingrada, tako što će se Nijemci iz Bosne naseliti u području Poznanja.

Teza o odgovornosti za izbijanje Prvog svjetskog rata, ostala je neobjašnjena u svjetskoj literaturi. A „škrutanje zubima“, nakon objavljivanja knjige Frica Fišera, bilo bi još glasnije, da je on imao hrabrosti da do kraja rasvijetli simbiozu carske Njemačke, zatim Druge Njemačke i katoličke crkve u periodima izbijanja oba svjetska rata.

U dvadeset tri poglavlja knjige „Posezanje za svjetskom moći“, Fric Fišer analizira i čitaocu, na bazi arhivske građe Rajstaga i Bundestaga, kao i arhiva nekoliko zemalja (Engleska, Francuska, Rusija, Amerika), koje su tajno dostavljale autoru dokumenta o aktivnostima Njemačke u pripremi Prvog svjetskog rata, prikazuje proces razvoja ciljeva i strategija za stvaranje novog poretka u Evropi.

Po mišljenju historičara Žaka Droza (Sorbona), ova knjiga je “raspršila slike samoljubivosti i narcisoidnosti o sopstvenoj ulozi u pripremi za Prvi svjetski rat i kod Nijemaca stvorila obavezu revizije samolaskanja i opravdavanja”.

Drugi historičar Ralf Darendorf smatra da je ovom knjigom zadat udarac ideologiji samoopravdavanja.

Knjiga je u svakom slučaju izazvala dosta polemičnih rasprava i u naučnim krugovima, a posebno je “osuđena“ od strane političara Njemačke i režimskih historičara.

U predgovoru američkom izdanju knjige, Hadžou Holborn potvrđuje teze nekih svojih francuskih kolega, “da se od carske Njemačke i njenog načina formiranja društva i forsiranja tradicionalne linije ili čak njenog čvrstog kontinuiteta, stiglo i do Trećeg Rajha!”

Dakle, nije proces nastajanja Njemačke ekspanzionističke politike i hegemonije, bila “nekakva historijska nesreća” tokom realizacije tako zacrtane politike, na čemu se temelje i sva osporavanja, kao i njihova žestina.

Bilo bi takođe, zanimljivo vidjeti činjenice iz analize koja nikad posebno nije rađena, i kod ovog ili kod drugih autora, o ratnim ciljevima drugih zemalja.

Knjiga „Posezanje za svjetskom moći“, prema riječima autora Frica Fišera, se ne bavi stavljanjem njemačkog imperijalizma na stub srama, kao politike neograničene moći, već ulazi u analizu njegovih pretpostavki, kao i opis značaja, kojeg je kao dio državnog sistema, imao.

Autor analizira granice dosezanja moći, koje se ne smiju preći “ni po sistemu igranja po žici”, kao što je govorio (Bismark).

Carska Njemačka je na žalost, vodila takvu politiku koja je predstavljala izraz precjenjivanja i prenapregnutosti sopstvene snage, odvučavši i sebe i Evropu u propast.

Autor je svoju kapitalnu i referentnu studiju na 565 strana, podijelio na tri dijela i dvadeset tri poglavlja, dajući Sinoptički hronološki pregled najvažnijih datuma i događaja 1914-1918. godine, te spisak skraćenica u napomenama i popis korišćenih arhiva.

Pored toga, važno je čitaoca podsjetiti na riječ prevodioca ove obimne studije sa njemačkog na srpski jezik, Jelene Čirović. Zatim na registar imena i ono što daje posebnu draž čitaocu, je ingeniozni uvodni tekst akademika Milorada Ekmečića.

Autor je koristio isključivo primarne izvore (diplomatsku korespondenciju, cirkularne note, zapisnike sa konferencija vojnih i političkih vođa, epistolarne zaostavštine, govore i sl.).

I u ovom djelu “učiteljica života“, istorija, implicira na to, da je sve ono što je njemački narod dovelo do sijanja sjemena zla i njegovog ponovnog klijanja

dvadeset godina kasnije, rezultiralo mnogo većim konfliktom (osjećaj izdaje, razočarenja i neuspjeha u završnoj fazi Velikog rata).

Autor hirurškom preciznošću opisuje i izvornim arhivskim dokumentima dokazuje, ekspanzionističke i imperijalističke ciljeve Njemačke vlade, kao i nedvosmislene namjere Njemačke da Srednju Evropu ujedini u ekonomski i geopolitički savez, radi pariranja ostalim imperijama toga vremena.

U vremenu autokratske države, nerazvijenih demokratskih institucija, tradicionalnog pruskog militarizma, vidnoj sklonosti ka”predodređenoj“dominaciji nad svijetom, te osjećaj inferiornosti i „stalne ugroženosti“, posebno od slavenskih naroda, stvorena je atmosfera neminovnog davanja podrške ratnim naporima i ekspanzionističkoj politici Vlade carske Njemačke.

PRVO POGLAVLJE

U prvom poglavlju autor analizira granice doseganja moći, koje se ne smiju preći “ni po sistemu igranja po žici”, kao što je svojevremeno govorio (Bizmark).

Carska Njemačka iz 1871. godine, Bizmarkova tvorevina, nastala je spregom vojske i državne javne vlasti, sa vodećim slojevima slobodounnog građanstva, koje je ojačalo trgovinu i industriju.

Međutim, Njemci su bili jedini narod, koji svoju državu nije stvorio demokratskim savezom staleža protiv starih moći odozdo, već je u odbrani demokratije “uz zahvalnost preuzeo” (Hajmpel) državu iz njihovih ruku.

Poslije kratkotrajnog poigravanja između Bizmarka i nacional-liberala, tokom 1867 – 1876. godine sa zakonodavstvom o zaštitnim carinama i socijalnoj zaštiti, došlo je do čitavog preokreta u unutrašnjoj i privrednoj politici: stara se agrarna aristokratija povezala sa ovom novom - industrijskom, a protiv dijelova opozicionih liberala i socijaldemokrata. Poslije ograničene borbe za posvećenost, te tri desne partije: njemački konzervativci, konzervativci slobodnjaci i nacional-liberali, kao i partije centra – takođe bez formalnog udruživanja u jedan “kartel”, predstavljale su najvažnije privredne, društvene i političke snage u novoj Njemačkoj, ne dobivši pri tom i svoj, očekivani uticaj u Narodnoj skupštini, ni tada, a ni kasnije.

Liberalni udar u njemačkom nacionalnom pokretu počev od 1878. godine bio je potpuno usmjeren protiv dinastičko-vojnih činilaca. Utemeljenje Carstva je u samoj narodnoj svijesti, izgledalo gotovo isključivo kao plod trojnog “pobjedonosnog rata”. Javno praznovjerje svečanosti u Sedanu, kao simbol pobjede na Francuskom, i carevog rođendana (Vilhelm II-27. januar 1859.godine) bili su živi izraz tog Carstva, koje su već podrazumijevali.

Pored ovog vojnog, još jedan specifičan faktor određivao je svijest nove njemačke nacije. Sedamdesetih godina devetnaestog vijeka, u odbrani demokratije i socijalizma, došlo je do mobilizacije malograđanskog staleža pod starom, ali novooživjelom parolom “presto i oltar”. Međutim, istovremeno je u narodnim slojevima došlo do poistovjećivanja, najprije sa religioznim, a potom i sa rasističkim antisemitizmom, utemeljivši nacionalizam sasvim novog kova, što je počev od 90-tih godina, kod njih stvorilo i poželjnu predstavu o dinastičkoj prusko-njemačkoj državi, sa nacionalizmom i rasizmom kao idejama vodiljama.

Ta generacija, odrasla u kasnom Bizmarkovom periodu, bila je ubijedeni pristalica one "svjetske politike", koju je mladi car ubrzo najavio kao program sa ciljem obezbjeđivanja "njemačkog mjesta pod suncem", obznanivši ga u jednom govoru iz 1896. godine. U središtu njegovih političkih namjera bila je gradnja flote. Izgledalo je da samo tim sredstvom Njemačka dobija mogućnost da postane svjetska sila, istovremeno postavši ravnopravna sa Engleskom i kao takva priznata i od ostalih svjetskih sila.

Upravo su usljed razmimoilaženja po pitanju flote, vodeći predstavnici njemačkog misaonog svijeta, profesori univerziteta, osmislili sopstveno shvatanje njemačke nacije u novoj epohi. Istaknuti predstavnici njemačkih visokih škola: Gustav Šmoler, Hans Elbruk, Maks Zering, Distrih Šefer, Maks Lenc, Oto Hince, Erih Marks, Alfred Hetner, Fridrih Racel, slažu se u procjeni, da je ono vrijeme naizgled mirnog nadmetanja država (u smislu Adama Smita) nepovratno prošlo i da ograničavanje velikih sila na postojeći poredak među evropskim državama, takođe pripada prošlosti.

Isto ono što je Šmoler, odgajivši čitava pokoljenja njemačkih ekonomista, državnih službenika i diplomata, utemeljio u pogledu privrede, istoričari su zastupali po pitanju pozicije moći i njemačkih kulturnih tekovina. Proširenje nacionalne države u svjetsku silu, njima nije predstavljalo samo "privredni interes", već prije svega, "težnju ka moći". Vidjeli su, kako to objašnjava Hans Delbruk – Njemačku kako prikuplja snagu za svoju "svjetsku misiju", uz pomoć vojske i flote, što bi joj osiguralo "udio u novoj vladavini nad svijetom", što po viziji kretaora osvajačke politike Njemačke, predstavljalo "bit čovječanstva", a čime bi se Njemačka uvrstila u narode visoke kulture".

Pomisao o njihovoj "pozvanosti" da postanu svjetska sila, zasniva se na svijesti da su Njemci kao "mlada" nacija bili u stalnom brojčanom porastu: njemačko stanovništvo je počev od 1871. godine brojalo 41.000.000, da bi do 1915. godine poraslo na 68.000.000, dok je Francuska, na primjer, na svojoj nastanjenoj geografskoj površini po priraštaju gotovo stagnirala, dostignuvši tokom 1915. godine brojku od 40.000.000 stanovnika. Pri tom je bitna i činjenica da je u Njemačkoj trećina stanovništva bila ispod 15 godina i da je, usljed toga, kod Njemaca postojala i stalno jačala svijest o dinamičnom rastu stanovništva koje traži životni prostor, tržišta i industrijsku djelatnost.

Sa povećanom industrijalizacijom Njemačke, unutrašnjim seobama i još dodatnim useljavanjem stanovništva iz Austrije, Poljske, Italije i drugih evropskih zemalja, nataložena useljenička struja uticala je na stvaranju jedne visoko industrijalizovane države, orijentisane na izvoz. Pitanje stvaranja sirovinske baze i tržišta, kao osnove za prehranu stanovništva, time je zaista postalo goruće.

Njemačko preduzetništvo, koje je prodiralo u čitav svijet, energično je podržavano politikom carskog rukovodstva, najbolje označene kao "neomerkantilističke". Osnovu ovog zamaha predstavljalo je podizanje čvrsto utkane i dobro isprepletene industrije gvožđa, čelika i rudarskih proizvoda.

Međutim, uspon teške i elektroindustrije, bio bi nemoguće da istovremeno, skopčano sa zamahom trgovine i zanatstva u Njemačkoj, nije došlo do izgradnje saobraćajnica, što se samo po sebi, i na najupečatljiviji način, izrazilo koncentrisanjem kapitala u velikim bankama. Godine 1870. njemačkim tržištem kapitala, još su vladali privatni bankarski preduzimači.

Da bi usljed tog neprestano povećanog protoka dobara, postala nezavisna od engleske flote, a svoju robu posredstvom njemačke mreže kapitala, i bez engleskog uplitanja u to, mogla da dopremi na strano tržište, Njemačkoj je bila potrebna sopstvena trgovačka flota.

Usko povezana sa bankama, izgradnja trgovačke flote bila je takođe skopčana i sa brzo rastućom izgradnjom njemačkih brodogradilišta, što je stvorilo preduslov i za izgradnju ratne flote.

Kao i u teškoj industriji, pojavili su se na odlučujućim pozicijama u svjetu bankarstva, kao i trgovine, privredni rukovodioci, koje je najčešće obilježavalo “otadžbinsko” držanje. Karakteristično za novu Njemačku, bilo je to, što je taj novi sloj u povećanoj mjeri, oblikovao mišljenje vlasti. Novi privrednici su zadobijali značajniji uticaj i tako što su u njemačku politiku, unosili i neomerkantilističke ideje.

Iz međusobnog odnosa privrede i politike, tokom prvih godina novog vijeka nastajao je sve uži, i samim tim, sve usaglašeniji osnovni politički stav vodećih industrijalaca, bankara i sekretara udruženja akademskih građana, visokih činovnika kao i vojske i mornarice. “Nacionalizacija” njemačkog preduzimačkog sloja vodila je, međutim, do blagog povećaja političke krize.

Flota, za koju je Udruženje za izgradnju flote osvojilo naciju, trebalo je da štiti njemačku trgovinu, stvori ravnopravnost, “sposobnost saveza” i “prijateljstvo” sa Engleskom, i upravo time postane simbol njemačke težnje ka svjetskoj moći. Sem toga, nije se moglo zamisliti da iza same flote ne stoji i privredna moć Njemačke i da ne bude pritiska ostalih privrednih krugova na najpriznatije partnerske pozicije u prekomorskim oblastima i na vodeće položaje u Evropi.

DRUGO POGLAVLJE

Autor analizira granice dosezanja moći, promjenama u društvenoj osnovi i ekonomskom razvoju koje se obezbjeđivale snažniji iskorak u moći u odnosu na druge države Evrope.

Povjerenje Njemačke u svoju nedostižnu vojnu snagu, vidno je poljuljano započetim povećanjem vojnog sastava Francuske i Rusije, koji će svoj maksimum dostići 1917. godine, mirnodopskim brojem od 2,2 miliona ljudi, pa je i misao o “predostrožnosti” sticala sve više pristalica, prije svega kod vojske: “Mi smo spremni, i što prije to bolje po nas”, rekao je Moltke 1. juna 1914. godine u pogledu predstojećeg rata, kao što je još 12. maja to izgovorio pred Konradom.

Pored toga, naročito počev od izbora za Rajhstag iz 1912. godine, konzervativni krugovi su na rat počeli da gledaju kao na “banju za čeličenje” nacije i jačanje prusko-njemačke države. Betmen Holveg je upozorio početkom juna 1914. godine, pošto je upravo šest mjeseci ranije, u decembru 1913. godine, osjetio prestolonaslednikove državničke planove protiv socijaldemokrata.

“Uvijek je u Carstvu bilo nekih krugova koji su od rata očekivali ozdravljenje unutrašnjih odnosa u Njemačkoj, i to na konzervativan način. On, međutim, baš naprotiv misli, (stav autora) da bi jedan svjetski rat sa svojim nepredvidivim posljedicama silno povećao moć socijaldemokrata, pošto oni propovjedaju mir, a nekome bi srušio presto.”

Vijest o ubistvu austrougarskog prestolonasljedničkog para u cijeloj Evropi je izazvala zgražavanje i ogorčenje, ali ni u kom slučaju uz to i osjećaj, da iz tog događaja, nužno mora da se izrodi i evropska kriza. Čak je i u samoj Austrougarskoj, došlo je do sasvim oprečnih reakcija. Sa jedne strane je zavladała najiskrenija žalost, dok je sa one druge, oštromnim posmatračima postalo jasno da su širi slojevi u Dvojnoj monarhiji, uz neskriveno olakšanje, pozdravili smrt prestolonasljednika, koji je inače smatran zastupnikom ideje o trojnoj federaciji u korist slavenskih naroda, koja je sve više uzimala maha. Njen najveći zagovornik bio je načelnik Generalštaba Austrougarske, baron Konrad fon Hecendorf. Po istoj računici Berhtold i njegovi saradnici Forgah i Hojos željeli su “akciju kazne i budućeg osiguranja” prema Srbiji.

Posredstvom Čirškog i jednog povjerenika njemačkog poslanstva, bečko ministarstvo inostranih poslova bilo je, počev od 4. jula, nezvanično obavješteno o tome da će: “Njemačka podržati Monarhiju, šta god ona bude odlučila protiv Srbije. Što prije Austrougarska krene, tim bolje.”

Na carevo pitanje “da li je vojska spremna za svaku situaciju”, general Fon Falkenhajn je to “kratko potvrdio”.

Na istoj liniji bila je i Valderzeova izjava: “Planski rad na mobilizaciji završen je 31. marta 1914. godine, vojska je spremna kao i uvijek”. Car je po svome običaju, da se cio svijet ne uspaniči, i na savjet Betmana Holvega, otputovao na krstarenje sjeverom zemlje. Vilhelm II je to učinio svjestan punih posljedica svog obećanja datog Austriji. Uveče 6. jula, car je u Kilu primio svog posilnog Krupa fon Bolena i Halbaha i izvjestio ih “o razgovorima sa Austrijom i njihovim rezultatima; “...čim Rusija počne sa mobilizacijom, on će smjesta objaviti rat”. Ovog puta će se vidjeti da on neće izostati. Ponovivši carsku izjavu, tako da mu u tom slučaju nijedan čovjek neće moći prebaciti na neodlučnosti, ispao je maltene smješšan.

Dalji koraci bečke politike koji su iz toga proizašli, utvrđeni su na zajedničkoj sjednici ministarskog savjeta od 7. jula, na kojoj je Hojos izvjestio o svojoj misiji, a Konrad raportirao o vojnoj situaciji.

Već se 12. maja 1914. godine u Karlsbadu, za razliku od Konrada, Moltke se opredijelio za najjači udar, i to smjesta. A razlozi za to su bili nadmoć artiljerije, njemačkog streljačkog naoružanja, neodovoljna obučenosť francuskih trupa usljed prelaza sa trogodišnjeg na dvogodišnje služenje vojske, odziv njenih regruta, kao i završena obuka godišta koja se nalaze u njemačkoj aktivnoj službi.

Odlaskom Vilhelma II na sjever zemlje, dan po donošenju blanko čeka, kao i time što se Šef Generalštaba još zadržao na dopustu, i Nijemci i Austrijanci su čitavu Evropu htjeli da uljuljkaju u to da je, bezbjedna.

Grof Hojos je, već 18. jula uveče, sav uznemiren, kazao njemačkom ambasadoru u Beču: “da su zahtjevi Srbiji (ultimatum), upravo takvi da, nijedna država koja još iole drži do sebe i želi da opstane, nikako ne može da ih prihvati”

Cirkularni dopis zahtjevao je od velikih sila da se uzdrže od bilo kakvog miješanja u sukob između Austrije i Srbije – čak i od upućivanja pretnji sa inače “nesagledivim posljedicama”.

Njemačko carsko rukovodstvo svjesno je, na sebe preuzelo rizik Velikog rata za koji se očekivalo da će ga preuzet Rusija, koja bi Srbiji napadnutoj od Austrougarske, pritekla u pomoć. Po njemačkoj računici, austrijski ultimatum

imao je ulogu da se lokalni rat između Austrije i Srbije povede na takav način da isprovocira Rusiju. Ako bi car uzmakao, eto barem jednog velikog uspjeha njemačke diplomatije. Njemačka vlada je, međutim, računala s tim da će Rusija odgovoriti na tu provokaciju. Bila je ubijeđena kako Rusija prosto mora da stupi u rat zbog Srbije, ako ne želi da se okane svojih misli o velikoj sili i ako ne želi da proigra sudbinu i vlade i svog vladara. Time bi Njemačkoj sve išlo u prilog za stupanje saveza na snagu, obezbjeđivši rat na kontinentu. A istovremeno bi zbog svog miješanja na stranu Srbije, Rusiji dopala – što je bila središnja tačka razmišljanja Betmana Holvega – uloga napadača.

Dobro je poznato da je austrougarska nota Srbiji 24. jula u jutro, osim u Austrougarskoj i Njemačkoj, gdje je preovladala jednoglasna podrška, u cijelom svijetu izazvala zgražavanje. I više puta izraženo shvatanje kako iza svega stoji Njemačka ili ona barem zna za to.

Britanski ministar inostranih poslova Grej je još 24. jula, u jednom razgovoru sa Lihnovskim, najpesimističnije ocijenio izgleda da će sukob između Austrougarske i Srbije ostati lokalnog karaktera. Unaprijed je već vidio napad na Rusiju.

Po prijemu srpskog odgovora 25. jula 1914. godine, u 18 časova, austrijski izaslanik Gizl napustio je Beograd, pošto srpski odgovor nije za Austrijance ispaao zadovoljavajući, premda su Srbi prihvatili najveći dio zahtjeva. To je moglo da znači još jednu provokaciju Rusima, ali oni su i dalje bili suzdržani. Car Franc Jozef, potpisao je još istog dana naredbu za mobilizaciju osam armijskih korpusa. Činjenica je da je ovo ponašanje Austrije, u Berlinu već dočekano s nepovjerenjem. Čirški je 24. jula dojavio iz Beča, kako Austrougarska neće “nikakvo pomijeranje odnosa snaga na Balkanu”. Careve primjedbe, koje su izvještaj ocijenile kao slabički, otkrivala su njemačke ciljeve u akciji protiv Srba – “moraju da krenu. Austrija mora da dobije prevlast na Balkanu... čak i na uštrb Rusije”

Poslije 25. jula u Beču je umalo došlo do tuče, tokom rasprave o datumu objave rata. Odluka je pala 27. jula i objava rata Srbiji trebalo je da uslijedi 28. jula. Sav smisao njemačkog pritiska, sastojao se u tome, kako nam to brojni izvori pokazuju, da se na početku ratnih operacija predupredi opasnost od miješanja neke treće strane “i izbije tlo pod nogama za svaku moguću intervenciju”.

I pored svih uvjerenja iz Berlina o tome kako se trude da lokalizuju sukobe, Njemačka se i dalje spremala za mogućnost rata na kontinentu. Moltke je već 26. jula, Ministarstvu inostranih poslova podnio nacrt gomilanja trupa ka Belgiji “povodom predstojećeg rata protiv Francuske i Rusije”, a koji je predviđao i prolaz kroz Belgiju.

Uprkos pozivima i upozorenjima, njemačka vlada nije bila voljna da uložiti dodatne napore ka Beču, kako bi se izbjegao i taj lokalni sukob, što prema riječima zamjenika francuskog ministra inostranih poslova Bjenvenu-Martena, samo pokazuje da je evropski rat mogao biti spriječen. Nasuprot tome, istog tog 27. jula, Berhold je, primoran na to od strane Njemačke, predao objavu rata na potpis Francu Jozefu.

Iz telegrama Čirškog, kojim je o gore pomenutoj objavi rata neposredno dojavljeno Srbiji, vidjelo se kako je njemačka vlada ostvarila svoj cilj. Na sve

to, kancelar se, uprkos engleskom pritisku, ponašao dosta rezervisano, i nije bio nimalo voljan da što brže i odlučnije, djeluje na Austriju. Betmen Holveg nije išao na to da se izbjegne rat na čitavom kontinentu, već da Njemačku stavi u što je moguće povoljniju poziciju.

Ova težnja Betmana Holvega još jasnije se vidi po tome, kako se snalazio sa idejom “ostanka u Beogradu”. Vrativši se poslije podne, 27. jula sa svog putovanja sjeverom u Potsdam, car je tek 28. jula bio obavješten o prispjeću zadovoljavajućeg odgovora Srba na notu, iako je otpravnik poslova srpske ambasade već 27. jula u podne, ušao u prostorije ministarstva inostranih poslova. Često citirani carev komentar glasio je: “Ali sa tim otpada i svaka potreba za ratom”.

Računajući na neutralnost Engleske, Austrougarska je 28. jula, ipak, u 11 časova, objavila rat Srbiji.

Njemačka računica se, uprkos svim upozorenjima oslanjala na čvrstu neutralnost Engleske, koja bi, doduše, tokom čitavog rata ostala sumnjiva, ali se barem očekivala ona djelimična i privremena na početku rata.

Nadanja Berlina sve više su se zgušnjavala oko pitanja hoće li biti moguće neutralisati Englesku. U dobro poznatom razgovoru između Betmana i Gošena, kasno u noći 29. na 30. juli, carski kancelar je od Engleza pokušao da izdejstvuje potvrdu budućeg sporazuma o neutralnosti.

Englezi su istog trenutka shvatili presudnu važnost ovih razgovora. Grej je tada prvi put prepoznao njemačku namjeru da se sukob sa Srbijom u potpunosti iskoristi u političke svrhe, puštajući ga da se pretvori u rat na cijelom kontinentu. Lihnovski je sa izrazitim naglaskom izvještavao o tome kako je Grej ponovo predstavio svoj prijedlog o posredovanju četiri sile, naglasivši da su i Engleska, kao neutralna strana između Austrougarske i Srbije i Njemačka uz rusku pomoć, spremne da posreduju, ali sa gledištem da, ako i Francuska bude uvučena u rat, Engleska ne može da se drži po strani.

Time je njemačka računica poništena, a njemačka vlada “mirno” ispraćena u jedan sveevropski sukob.

U središtu pruskog ministarskog savjeta 30. jula, kome je Betman Holveg predao iscrpan izvještaj o trenutnom stanju stvari, njemački carski kancelar ponovio je da je najumjesnije ići na to, da se “Rusiji smjesti krivica”, što bi bilo moguće, u šta je i sam kancelar vjerovao, kada bi na prijedlog Njemačke, Beč ušao u to da Peterburgu poimenice objasni kako zarad garancije ispunjenja austrijskih zahtjeva, dolazi u obzir samo privremeno zaposjedanje dijela srpske teritorije.

I prije nego što je buknuo, rat je već izgubio karakter uobičajenog kabinetskog rata, odakle je potekao.

U razgovoru od 30. jula, negdje oko podne, između Betmana Holvega, Falkenhajna i Tirpica – i uz Moltkeovo neobavezno učešće – kancelaru je još jednom pošlo za rukom da izbjegne proglašenje prijetnje “neposredne ratne opasnosti”. Moltke je tada zatražio od Austrijanaca, da se “mobilišu protiv Rusa” kako bi time došlo do očekivanog udara jednih na druge, a Njemačka ostala nevina i “uvučena” u rat.

Nakon ruske opšte mobilizacije, koja je nastupila 30. jula uveče, a 30. jula u podne bila i potvrđena, istog dana popodne objavljeno je i “stanje neposredne ratne opasnosti”.

Povreda neutralnosti Belgije, njemačkim prodorom od 4. avgusta omogućila je engleskoj vladi i parlamentu da čitavu naciju pridobiju za rat. Ovakva odluka Engleske, bila je uperena protiv sile koja je željela da rasturi evropsku ravnotežu snaga.

Da se primjetiti, kako je Austrougarska tek 6. avgusta, i to na pritisak Njemačke, objavila rat Rusiji i čitav zapadni svijet je zaratio među sobom.

Uz napetost koja je tada, 1914. godine vladala u svijetu, a ništa manje i kao posljedica njemačke politike, koja je već 1905, 1909. i 1911. godine, izrodila tri jezive krize, odnosno svaki lokalni rat u Evropi, u kome bi neka od velikih sila neposredno uzimala učešće, neizbježno je morala da se razvije opasnost jednog sveopšteg rata.

Kada je Njemačka priželjkivala austrijsko-srpski obračun i uvjerena u njemačku vojnu nadmoć, stala iza tog obračuna, a sa jasnom spoznajom tokom jula 1914. godine da joj predstoji vojni sukob i sa Francuskom i Rusijom, vođstvo Carske Njemačke preuzelo je na sebe istorijsku odgovornost za izbijanje opšteg rata.

Lenjinova pobjeda nad Kerenskim, 6. i 7. novembra 1917. godine, sigurno je u očima njemačkog carskog rukovodstva morala predstavljati krunu njegovih vojnih i političkih napora po pitanju Rusije još od jeseni 1914. godine. Ruski kolos konačno je podlegao stisku gvozdениh klijesta vojnog pritiska i udružene revolucije boljševika i narodnosti koje je Njemačka potpomagala. Došavši u Rusiji na vlast uz parolu „mira i hljeba“, boljševici su odmah ispunili njemačka očekivanja brzog sklapanja mira. Već dan nakon preuzimanja vlasti u Petrogradu, emitovana je čuvena „svima upućena radio vijest“, tj. poziv sovjetskog kongresa narodima i vlastima da se sklopi sveopšti mir – bez aneksija i kontribucija, uz potpuno poštovanje prava naroda na samoopredjeljenje.

Njemačko carsko rukovodstvo prvo je reagovalo na poziv boljševika od 8. novembra da se krene u pregovore o sveopštem miru, pošto je zbog vijesti iz Stokholma, Kulman sumnjao da će se nova vlada uopšte održati duže od dve nedjelje. Ovakva situacija doprinijela je vođenju dotadašnje politike njemačkog carskog rukovodstva i donošenju odluke o podršci boljševičkom režimu, a naročito u finansijskom smislu, kako bi u njemu našli partnera sa kojim bi Njemačka mogla da sklopi mir na istoku, pošto je Lenjinu, po obavještenjima njemačkih „povjerenika“, bila potrebna „podrška Njemačke za sprovođenje svog programa“. Vijesti o namjeravanom „odvajanju Poljske i Litvanije od Rusije, a naročito u datom trenutku, oslabile su povjerenje u politiku njemačke vlasti“, i zato je bilo neophodno da se njemačka vlast javno izjasni u vezi sa ratnim ciljevima većinskih partija. Ministarstvo inostranih poslova je bez odlaganja izdalo saopštenje da „carska vlast u pogledu ratnih ciljeva ostaje, kao i ranije, na stanovištu rezolucije Rajhstaga“ – čime vlada u pogledu svojih ciljeva nije nametnula nikakvo odstupanje shodno karakteru rezolucije i njenom tumačenju koje je dao Mihaelis. Bila je čak spremna i za „javnu“ potvrdu „ako to bude neophodno“.

Černin je pretpostavljao da će Lenjin najprije težiti sveopštem miru bez aneksija i kontribucija kako bi na taj način – ako zapadne sile, kao što je očekivao, ne prihvate mir na ovim osnovama, dok Centralne sile budu i te kako spremne da ga na njima zaključe – mogao da sklopi separatan mir sa Centralnim silama. Zbog toga bi Centralne sile trebalo da pristanu na ovu formulu, pošto je jedino ovako bilo moguće stupiti u kontakt sa Rusima. Izjašnjavanje boljševika povodom prava na samoopredjeljenje neruskih naroda u Rusiji omogućilo bi i u mirovnim pregovorima rješavanje sudbine Kurlandije, Livonije i Finske.

Zato se politika Sovjeta u Brest – Litovsku može uglavnom razumijeti kao pokušaj izbjegavanja manjeg zla između krajnje ponižavajućih njemačkih uslova i razdora unutar njihove partije i kontrarevolucije.

Kada je Ludendorf utiskom vijesti o revoluciji u Rusiji, rešio da do rješenja na zapadu pokuša da dođe vojnim metodama uz pomoć velike ofanzive koja bi, korišćenjem svih slobodnih snaga na istoku, postala moguća sljedećeg marta, u čemu je naišao i na carevo odobravanje. Zbog toga je vršio pritisak da na istoku što prije sklopi mir, ali nije bio spreman i da se odrekne tamošnjih ciljeva.

Ali što se zemalja koje su nekad bile potčinjene carskom žezlu tiče – Poljske, Kurlandije, Litvanije – poštujemo pravo njihovih naroda na samoopredjeljenje. Ova objava, koju je sam Kulman označio kao „osnovu“ cjelokupnih mirovnih pregovora, bila je most ka miru bez aneksija i kontribucija kakav su Rusi zahtjevali, a istovremeno i taktički put kako bi se ipak postigao cilj otcjepljenja perifernih država u korist Njemačke.

Neposredno nakon razgovora u Berlinu, Ludendorf je generalu Hofmanu predao uputstva za pregovore, još uvijek sasvim u duhu stare političke linije otvorene aneksije područja, koja, međutim, po mišljenju civilnog dijela carskog rukovodstva, nije, iz obzira prema Austrougarskoj, odgovarala ni stanju raspoloženja unutar Njemačke, kao ni onom u svjetskoj javnosti, sa svojom prihvaćenom pregovornom osnovom za mir bez aneksija, zbog čega se za pregovore moraju pronaći i druge metode. Sadržina Ludendorfovih instrukcija, koje su se nadovezivale na njegove smjernice od aprila i maja, suštinski je glasila:

1. Nemješanje u ruske odnose
2. Bez ratnih odšteta u novcu. Pripajanje Litvanije i Kurlandije, zajedno sa Rigom i ostrvima, Njemačkoj, „pošto nam radi prehrane stanovništva treba što više zemlje“.
3. „Poštovanje zahtjeva različitih naroda, Litvanaca u najvećoj mjeri
4. Samostalnost Poljske i njeno oslanjanje na Centralne sile
5. Poštovanje prava na samoopredjeljenje naroda: izbavljenje Finske, Livonije, Estonije, Moldavije, Istočne Galicije i Jermenije od Rusije.
6. Privredna pomoć za obnovu Rusije i tješnji privredni odnosi između Rusije i Njemačke; eventualno potom i savez sa Rusijom (što je car već krajem novembra i predložio).

Njemački uslovi za mir su glasili: 1. Slobodno pravo na samoopredjeljenje za Poljsku, Litvaniju i Kurlandiju. Ruskoj vlasti već je bilo poznato da bi se narodni predstavnici u ovim zemljama odvojili od Rusije. Otcjepljenje Finske, Ukrajine, Kavkaza i Sibira Njemačka će priznati tek onda kada i ruska vlada to učini. 2. Prihvatanje uređenih trgovačkih odnosa najprije u takvom obliku da stari trgovinski ugovor važi još tri godine. 3. Odbacivanje cjelokupnog ratnog

zakonodavstva. 4. Obostrana razmjena ratnih zarobljenika. 5. Obostrano odustajanje od troškova ratne odštete.

Kako se i ovde opet pokazalo, ideološki momenti nisu imali nikakvu ili najviše sekundarnu ulogu u argumentaciji Njemaca. Kako bi sprovela svoj „bezbjedonosni program“, njemačkoj carskoj politici bilo je tek od drugorazrednog značaja ima li posla sa carem ili sa Kerenskim, sa Lenjinom ili vladom sastavljenom od kontrarevolucionara – najvažnije je bilo da se rečeni vlastodržac u Rusiji prikloni miru pod njemačkim uslovima.

Kako je vojski zakoniti interes vođenja rata protiv zapadnih sila, što znači i potrebu za naoružavanjem tokom rata, predstavljao najbliži cilj, a po riječima Ludendorfa, tako je njihov pogled uporno bio usmjeren ka stvaranju jakog položaja moći Njemačke za budućnost. Tako je, na primjer, mornarica zahtjevala zaštitu uvoza nafte iz Rusije i Rumunije na morskom putu preko Crnog mora od Portija i Batuma preko Konstance i Dunava do Njemačke. Kao posljedica toga, Njemačka je morala da pokuša da i Konstancu čvrsto zadrži u ruci. Takođe je u pripreme za budući drugi rat spadalo i to što je državni sekretar carskog ministarstva mornarice „neophodnost“ znatne ratne odštete Njemačkoj obrazložio nemogućnošću da se na neki drugi način finansira predstojeća izgradnja flote.

Najjači podsticaj je stizao od samih njemačkih industrijalaca. Udruženje njemačkih proizvođača gvožđa i čelika u svom pismu Hindenbergu iznijelo je želje industrije gvožđa za sklapanje mira sa Rusijom. Teškoj industriji je prije svega bilo važno da osigura dobijanje fosforom siromašne rude iz Ukrajine i rude mangana sa Kavkaza, koje su neophodne za pravljenje čelika.

Problem željeznice predstavljali su jedinu tačku dnevnog reda na sjednici od 22. decembra kojoj su prisustvovali svi resorni ministri i Vrhovna komanda vojske u carskom ministarstvu unutrašnjih poslova pod predsjedavanjem Helfferiha. Na ovoj konferenciji vijećalo se o odredbama preuzimanja postojećih željeznica u separatu miru sa Rusijom onih perifernih zemalja koje su trebalo da istupe, pri čemu je, između ostalog, odlučeno da se ove dionice poprave za njemačku širinu kolosjeka, prijedlog koji je nešto kasnije trebalo da slijedi i nova samostalna Ukrajina. Osim toga, Njemačka je polagala pravo na cjelinu državnog kapitala u oblastima Kurlandije, Litvanije i Poljske, između ostalog i na šumu Bialovice.

Mir u Brest-Litovsku sada je i konačno nudio mogućnost da se ostvari ono za šta se njemačka carska politika još od proljeća 1916. godine pripremala raznim nacrtima za mirovni sporazum sa Rusijom: da se u cilju sprovođenja njemačkih privrednih interesa obnovi ugovor o trgovini sa Rusijom, čiju su verziju iz 1894., a daleko nepovoljniju verziju iz 1904., Rusi smatrali još štetnijom po njih pa samim tim i neprihvatljivom.

Nastajanjem autonomnog pokreta u Rusiji, od proljeća 1917. godine pojačana je agitacija Njemačke među Ukrajinacima, započeta 1914. godine. Svrgavanjem vlade Lavova i preuzimanjem vlasti od strane Kerenskog 12. jula 1917. godine, Ukrajini je, nakon dugih razmirica sa ministrom inostranih poslova Terešenkom i ministrom unutrašnjih poslova Ceretelijem, 16. jula 1917. godine dato pravo na samoopredjeljenje. Time su stvoreni preduslovi za njemačku politiku.

Separatni mir sa Ukrajinom od 9. februara 1918. u Brest-Litovsku više se ne može kao da sada smatrati samo i isključivo „mirom zarad hljeba“, ma koliko to za Austrougarsku predstavljalo istinu, već se mora – što je odlučujuće za Njemačku – staviti u računicu koju je general Fon Bartenverfer još 25. oktobra 1917, znači dve nedelje prije „Oktobraske revolucije“, predočio carskom kancelaru. Tom prilikom je Bartenverfer, šef političkog odjeljenja Vrhovne komande vojske, skrenuo pažnju carskog kancelara na suštinski značaj Ukrajine za rusku privredu. Ona je činila, prema njegovom izlaganju, trećinu privredne proizvodnje i 70 odsto ruskog ugljenog i rudnog kopa, predstavljajući time žitnicu i sirovinsko skladište Velike Rusije, pa bi gubitak ove oblasti znatno oslabio Rusiju.

Ono što je Bartenverfer ovde zastupao, o tome su brojni krugovi njemačkog javnog mijenja već godinama raspravljali i podjednako predlagali. Politika carskog rukovodstva i pruske vlasti, sa njihovom koncepcijom „izdvajanja“ Poljske i degradacije Austrougarske na prolaznu zemlju zarad njemačkih interesa na Orijentu, kako je to Jagov krajem oktobra 1915. godine zahtjevaio, ciljala je u tom istom pravcu. Konačno je i Betmen Holveg, još u avgustu 1917., zamjenik državnog sekretara inostranih poslova Fon Štrum iz Beča saopštava kako je njemačka vlada u stalnoj i bliskoj vezi sa Ukrajinčima.

Šest tačaka koje je vođa ruske delegacije Jofe iznio, nadovezavši se na sovjetsku mirovnu deklaraciju od 8. novembra, sadržajno su obuhvatale sljedeće:

1. Bez nasilnih aneksija. Ubrzano povlačenje trupa iz okupiranih oblasti.
2. Potpuno obnavljanje političke nezavisnosti naroda koju su tokom rata izgubili.
3. Mogućnosti slobodnog odlučivanja nacionalnih grupa unutar postojećih država, da putem referenduma mogu da se priključe drugoj naciji ili postanu nezavisna država.
4. zaštita prava nacionalnih manjina.
5. Bez naknade ratnih troškova.
6. Primjena tačaka 1-4 i na kolonije.

Odgovor Černina, koji je sastavila njemačka delegacija i koji je odavao privid potpune principijelne saglasnosti, u tolikoj je mjeri svaku od šest tačaka preinačio da im je smisao bio potpuno promijenjen:

1. Oslobođanje okupiranih oblasti prepušta se odredbama zaključavanja mira.
2. Biće samo izgovoreno kako nije bila namjera saveznika da oduzmu samostalnost do tada samostalnim narodima
3. Položaj nacionalnih grupa u jednoj državi nije stvar međudržavnih, već unutradržavnih odredbi.
4. Zaštita manjina priznaje se u onoj mjeri koja se čini praktično izvodljivim.
5. Regulisanje pitanja ratnih troškova povezuje se sa ulaskom sila Alijanse u pregovore.
6. Zahtjeva se vraćanje njemačkih kolonija.

Na zahtjev Rusa pregovori su vođeni javno; tako da je posredstvom štampe svjetska mogla neposredno da ih prati tokom samih govora i replika.

Dubokoj utučenosti, kakva je vladala u njemačkoj javnosti i vojsci, odgovarala je beznačajna iluzija ruske delegacije da su se Centralne sile odrekle principa aneksija, drugog dana Božića, Hofman je u dogovoru sa Kulmanom pojasnio Rusima njihovu zabludu, pošto su odustajanje od uzimanja teritorija nasilnim putem očigledno drugačije shvatili od Centralnih sila, koje su pod tim podrazumijevale dobrovoljno izdvajanje pojedinih oblasti Rusije, tj. Poljske, Litvanije i Kurlandije. Jofe je nakon Hofmanovog izvještaja o ovoj objavi bio skamenjen od šoka i uputio je protest, Kamenjev je bjesnio, Prokrovski je plaćući upitao: „Kako možete da govorite o sporazumnom miru, kada skoro 18 vlada otcjepljujete od Rusije!“ Nezvanično „pojašnjenje“ generala popraćeno je sljedećeg dana, 27. decembra, Kulmanovom skoro ciničnom formulacijom osnova preliminarnog mira u vijećanju po odborima.

Njemci su, kao i ostale zapadne sile, ipak u dovoljnoj mjeri ozbiljno shvatili prijetnju Jofea o prekidu pregovora da su imali u vidu mogućnost da se Rusi neće vratiti u Brest-Litovsk nakon dogovorene desetodnevne pauze u započetim međusobnim pregovorima.

Rusi su se 8. januara 1918. godine, na olakšanje Njemaca, a na zaprešćenje svojih saveznika, vratili u Brest-Litovsk. Ruskou delegaciju za pregovore sada je predvodio Troicki.

Natezanje između ruskog i njemačkog tumačenja prava na samoopredjeljenje nije dopuštalo bilo kakav napredak po pitanju pregovora, pošto je Njemačkoj manje bilo stalo do naroda, a više do svoje bezbjednosti pod obilježjem „prava na samoopredjeljenje“.

Pregovori su stigli do mrtve tačke. Kako bi razne priče okončao, general Hofman je 18. januara dodao „udarac pesnicom“ Brest –Litovsku koji je obavijen velom legende. Rusima je predao jednu mapu. Na njoj je bila ucrtana linija koja je obilježavala oblasti od kojih je trebalo da odstupe ukoliko ne žele da rizikuju ponovo pokretanje rata sa Njemačkom.

To je u Brest-Litovsku dovelo do krize, praćene krizama kako u Rusiji, tako i među Centralnim silama.

Centralni komitet se 22. januara složio da se prihvati srednja linija postojeće formule Troickog „ni rat ni mir“. Odbijeni su i Buharinov prijedlog ponovnog pokretanja rata i mogućeg sloma, kao i Lenjinov prijedlog prihvatanja mira. Troicki se vratio u Brest-Litovsk.

Dana 5. februara održana je odavno zakazana konferencija oko premošćavanja njemačkih i austrijskih razlika, na kojoj su se njemački ratni ciljevi ponovo pokazali kao istinski razlog zategnutosti između saveznika.

Pozivanjem na tzv. Bečki dokument iz 27. marta 1917. godine, kojim su između Betmana Holvega i Černina u grubim crtama formulirani minimalni i maksimalni program, Černin je izvukao zaključak kako Austrougarska nema obavezu da se putem statusa quo „i dalje bori za njemačke osvajačke želje“.

Delegacije su 6. februara ponovo otpočele pregovore u Brest-Litovsku. I zaista, 9. februara potpisan je mirovni sporazum između četiri Centralne sile i Ukrajine. Po Černinovoj formulaciji on je u istoriju ušao kao „hljebni mir“.

Ovaj sporazum sa Ukrajinom najprije je iskorišćen za pregovore kao masivno sredstvo pritiska na ruskou delegaciju, pošto se Troicki i dalje opirao davanju pristanka za povlačenje iz Livonije i Estonije.

U takvoj situaciji Troicki je sljedećeg dana izdao svoj poznati proglas „ni rat, ni mir“, kako bi se oslobodio diktata Njemačke, i sa svojom delegacijom napustio Brest-Litovsk. Primirje na istoku isticalo je 17. februara i nije se moglo produžiti ukoliko Rusa u Brest-Litovsku ne bude. Njemicima se ukazivala povoljna prilika za nastavak rata, a da krivicu za to poture Rusima. Moralo se pronaći rješenje da se ove pokrajine privole i oslone se na Njemačku. Tom cilju poslužio je Homburški Krunski savjet od 13. februara.

Vojaska je pod vođstvom Ludendorfa zahtijevala momentalni napad, kako bi maršom na Peterburg svrgla boljševike i sa novouspostavljenom ruskom vladom sklopila mir pod njemačkim uslovima.

Glavno pitanje je bilo otvoreno: kako politički obrazložiti marš? Sam car je ukazao na izlaz: „Ne novi rat, već pomoć“, bila je njegova formula.

Krunski savez bio je saglasan da se 17. februara objavi ukidanje primirja, da vojni pokret započne 18. februara i da se „pozivi za pomoć“ naruče iz okupiranih oblasti kako bi se vojna operacija mogla obrazložiti kao akt oslobođanja.

Dana 18. februara 1918. godine započeo je pokret njemačkih trupa na istok. Ruska vlast je već 19. februara najavila svoju spremnost za sklapanje mirovnog sporazuma na osnovu uslova od 9. februara. U isti mah protestujući protiv njemačkog marša, ipak je pismenim putem već 20. potvrdila svoj pristanak.

Rusi su sada bili spremni da potpišu mir, ali su naveli svoje uslove i sporazum potpisali 3. marta uz proteste.

Odmah zatim, odbacili su znatne dijelove njegove sadržine, prije svega zato što je Njemačka odmah sprovela u djelo odvajanje Poljske, Litvanije i Kurlandije, prethodno ne odobrivši da se pravo na samoopredjeljenje ostvari pošteno i na široj demokratskoj osnovi.

Sklapanje mira u Brest-Litovsku nesumnjivo je jedan od najznačajnijih političkih događaja u kome je sama Njemačka između izbivanja i kraja rata neposredno i aktivno učestvovala. Mirovni sporazumi iz Brest-Litovska nisu donijeli nikakav stvarni mir na istoku.

Uporedo sa pregovorima u Brest-Litovsku, prisutne su bile i težnje da se daljim mirovnim sporazumima njemačka zona uticaja opet proširi: na sjeveroistoku je u nju bila uključena Finska, a na jugoistoku Rumunija.

Izbijanjem ruske Februarske revolucije promijenila se situacija i u Finskoj. Bila je izrazito nestabilna, pošto se ruske trupe, koje su i same često bile raštrkane i formalno opozvane od strane Sovjeta, još uvijek nisu bile povukle iz nje.

Ratni sukob „bijelih“ i „crvenih“ koji se iz toga nazirao, izrodio se tokom januara i februara u građanski rat. Krajem januara 1918. godine Helsinki je pao u ruke „crvenih“.

Svinhufvud je ranijeg ruskog konjičkog generala Fon Manerhajma postavio na čelo „bijelih“ trupa. Nakon što je Švedska odbila da se aktivno umiješa u korist građanske vlade, Svinhufvud je počeo da se okreće Njemicima.

Tri sporazuma koja su potpisana 7. marta i koje je Svinhufvud, lično došavši u Berlin, odobrio 10. marta i koji su ratifikovali 3. juna, u svojim zahtjevima su predstavljali osnovu uključivanja Finske u političku i i privrednu zonu njemačke

moći. Za buduću njemačko-finski odnos bili su još presudniji sporazum o trgovini i dopunski tajni sporazum.

Kao i u Ukrajini morao se realizovati putem vojne pomoći, i to ne samo u okviru granica starog velikog vojvodstva Finske, već i –zbog same nužnosti Murmanskog fronta za vojne potrebe - u okviru šire oblasti Finske sa Karelijom, čime bi se Rusija u potpunosti istisla sa onog dijela Sjevernog mora. Uprkos Ludendorfovom odobravanju i potpisivanju trgovinskog i privrednog ugovora, njemačko carsko rukovodstvo nije dobilo političke razlog za vojno miješanje. U carevim očima zadatak Njemačke bio je da nastupi u ulozi „policije u Ukrajini, Estoniji, Ltvaniji i Finskoj“, pošto Švedska nije prihvatila učešće u Finskoj, Njemačka je nešto morala sama da preduzme. Odgađali su ekspediciju sve do kraja marta ili početka aprila. Sa oko 15.000 vojnika Njemci su prešli preko granice i odmah započeli sa podrškom Manerhajmovoju ofanzivi iz pravca juga.

Cilj njemačke politike prema Finskoj bio je ostvaren sredinom 1918, zemlja odvojena od Velike Rusije, a oslabljena i potisnuta.

Otkako je je 9. decembra 1917. godine nakon prekida vatre na ruskom frontu i sa Rumunijom sklopljeno primirje, njemačka politika se trudila da revizijom dogovara iz Krocnahe učvrsti mirovnim sporazumom njoj dodjeljenu prevlast u Rumuniji. Stoga je njemačka vlast najprije morala da formira vladu koja bi sa njom pregovarala, pošto su joj kralj Ferdinand i Bratianu – obojica odgovorni za ulazak Rumunije u rat – bili nepodnošljivi. Tek nakon dugog oklijevanja, formirana je Margilomanova vlada, sa kojom se opet, tek nakon velikih natezanja početkom maja (7. maja), mogao sklopiti mir.

Od početka februara do početka aprila, zacrtani privredni ciljevi u Rumuniji. Načelo kojim se rukovodilo prilikom donošenja ovih odluka bilo je da Njemačka „održati vodeću ulogu i presudni uticaj na privrednom polju“, da sebi osigura „višak državnih proizvoda Rumunije“ i da Rumuniju učini finansijski zavisnom od nje. Posljednji cilj - kome se još uvijek nije neposredno težilo – njemačkih namjera, bio je bio je da se Rumunija ubaci u srednjoevropsku carinsku uniju. Zahtijevalo se privremeno potpisivanje direktnog vojnog sporazuma kako bi se Rumunija time uključila u bezbjedonosni pojas spram odatle potisnute Rusije.

Ministarstvo inostranih poslova je 12. marta doslovice prenijete zahtjeve, zvanično predalo Bugarskoj. Pored uticaja u Poljskoj, Ukrajini i Austrougarskoj, Njemačka je od sada preko Dobrudže osigurala znatan uticaj i na Veliku Bugarsku. Tako je konačno potpisivanje mira u Bukureštu organizovano tek 7. maja 1918. godine.

Neposredno po sklapanju Bukureštanskog mira, ponovo je opozvana saglasnost za austrijsko-poljsko riješenje koje je Ludendorf dao krajem 1917. godine. Poljska nije predstavljala samo ratni cilj, već i ključ za njemački hegemonijski položaj u Evropi.

Prvi austrougarsko-njemački sukob pratio je i onaj drugi, još oštiji, kada je 5. februara Černin u Berlinu objavio kako Austrija nadalje odbija da vodi rat njemačkih osvajanja radi. Černinova nada da će moći da zadrži Poljsku i bez odricanja od graničnog pojasa tako što će joj prepustiti Holm, nije se ispunila.

Probila se „čvrsta linija“, Austrougarska, Poljska i Srednja Evropa trebalo je da imaju zaseban tretman, a svaki cilj se u skladu sa sopstvenom snagom morao ostvariti pojedinačno: Austrougarsku – a još više Poljsku – trebalo je

vezati trostrukim sporazumima sa ciljem „da se privredno gospodari Austrougarskom, kao i nad Polskom i Rusijom!“

Njemci su već 16. maja objavili kako je austro-poljsko pitanje riješeno i slavili su potpisivanje „Srednje Evrope“ kao „korak od svjetskoistorijskog značaja“. Austrougarska politika bila je „utvrđena“: 1. dugoročnim, tješnjim političkim savezom, 2. oružanim savezom i 3. carinskom i privrednom unijom.

Još jednom, posljednji put, sukobile su se krajem septembra obostrano neusklađene namjere saveznika, kada je Burijan ponovo uspio da preda jedan prijedlog za austrijsko-poljsko rješenje, detaljno razrađen „plan unije“. Njemačka je oštro odbila, te odluka o poljskom pitanju više nije bila moguća. Time je propao i „plan Srednje Evrope“, budući blisko poveza sa poljskim pitanjem.

Ukrajina je, kao njemački ratni cilj, nakon njegovog prvog zametka u avgustu 1914. godine u okviru njemačke politike podizanja pobuna, ponovo, i to s posebnim naglaskom, preuzeta u avgustu 1917. godine. Poput Belgije, predstavljala je zemlju od neprocjenjive vrijednosti, bogatu sirovinama, a osim toga predstavljala je i politički faktor koji je Njemačka htjela da upotrebi protiv Rusije i Balkana, kao i protiv Orijeanta. Tako su postavljenei vojno-taktički i politički ciljevi za nastavak marša nosili preko Kijeva i Harkova i van njih. Vrhovna komanda vojske otišlo je i korak dalje; htjelo je da tako određene granice prizna samo kao „privremene“; naročito kod Taganroga je pritiskala preko Rostova ka Donskoj i Kubanskoj oblasti kako bi dobila i učvrstila prolaz ka sjevernom Kavkazu, oblasti u kojoj je njemačka politika istovremeno imala i druge ciljeve.

Kao krajnji ciljevi pojavili su se: državni monopol nad prirodnim bogatstvima, koncesije za obalski i riječni saobraćaj, licence za izgradnju novih željezničkih linija, takođe i izgradnja i puštanje u pogon žitaričnih silosa po američkom sistemu; kao minimalni trenutno su kružili sljedeći ciljevi: kratkoročno preuzimanje i isporuka svih materijala neophodnih za rat i žitaričnih viškova u Ukrajini, fiksiranje carinske tarife na onu iz 1904, utvrđivanje carine na gvožđe na stanje od 1. avgusta 1914. godine, bez zabrane izvoza rude gvožđa i mangana i poskupljenja cijene prevoza tereta.

Sljedeći interes Njemačke bila je težnja da se ponovo oživi ukrajinska industrija uglja, ruda i gvožđa, i to podjednako izvora sirovina, kao i izvora proizvodnje, te da se stavi pod njemački uticaj.

Osvajanjem Krima od strane Njemačke donijelo je, sa jedne strane, ponovnu napetost sa sovjetskom Rusijom, a sa druge konflikt sa Turskom, koja je i sama težila osnivanju turske kolonije na Krimu. Pitanje Krima postalo je komplikovano zbog posebne politike Ludendorfa. General-ađutant je od Krima prvobitno htio da napravi njemačku koloniju, a kasnije i državu pod njemačkom vlašću, Krim –Tavriju. Još važnije od Krima bile su oblasti istočno od Ukrajine: Don i Kuban. Djelimično pomoću direktne opsade – Ludendorf je 28. maja kao njemačku graničnu liniju naveo: Batajsk – Don – Donjeck – Kalitva – Valuiki – a djelimično pomoću veza sa Donskokozačkom republikom pod atamanom Krasnovim, sovjetska Rusija bila bi odsječena od svojih crnomorskih luka kao i od Kavkaza.

Svjetske ideje i planovi Envera nadmetali su se sa njemačkim političkim i privrednim postavkama ciljeva. Kratkotrajnom ofanzivom (od 25. marta do 15. aprila) Turska je osvojila ključne strateške položaje na južnom Kavkazu. Istog dana kada je formirana nova vlada (22. aprila) proglašena je tročlana demokratsko-federativna zakavkaska republika.

Njemačka se nadala kako će preko Losova uspjeti da pokrene ujedinjavanje sjevernokavkaskih brdskih naroda u cilju pripajanja Zakavkazju. Turska nije prihvatila ovaj „sporazumni mir“ Njemačke, naprotiv, bila je duboko oneraspoložena njemačkim miješanjem na Kavkazu. Turska je ponovnim prodorom 15-tog zauzela željezničku prugu Aleksandropolj –Džulfa, a time i „srce Jermenije“.

Azerbejdžan i Jermenija su 22. maja objavili istupanje iz federacije; Gruzija je 23. maja proglasila nezavisnost i zamolila Njemačku da preuzme protektorat za zemlju. Jermenija, koja se već 20. maja našla u „očajnoj situaciji“, ponovo je svoje „obećanje“ „da će se za sva vremena čvrsto držati Njemačke“ i zamolila cara za zaštitu i preuzimanje protektorata.

Vrhovna komanda njemačke vojske se 8. juna saglasila sa dogovorenim ciljevima na sjednici u vezi Kavkaza. U ime najviše ratne uprave, naredilo je Turskom da povuče trupe sa Kavkaza – uz izuzetak tri provincije koje su prema miru iz Brest-Litovska bile dodijeljene Turskoj i koncentriše trupe na Mesopotamskom frontu. Čak ni depresivno stanje na Zapadnom frontu nije moglo da oslabi volju za ekspanzijom, pošto je baš zbog nestašice goriva posjed nad zalihama nafte u Bakuu, prema Ludendorfovim riječima, sve više postajalo „pitanje života ili smrti“.

Bugarska je 30. septembra sklopila primirje. Njemačka više nije mogla da crpi naftu iz Bakuu.

Dinamika njemačke politike ratnih ciljeva na istoku natjerala je Njemačku da od ranog ljeta 1918, uporedo sa zamasima preko Ukrajine ka Zakavkazju, uključi i ostatak Rusije, sada blagonaklono nazvan „Velikom Rusijom“, u njemačku sferu moći.

Nakon raspuštanja konstitutivne skupštine sredinom januara 1918. godine, monarhisti, liberali, menjševci i desni socijalistički revolucionari vidjeli su u građanskom ratu jedinu mogućnost za ponovno svrgavanje boljševika sa vlasti. U rano ljeto 1918, krajem maja, saveznici su intezivno zahtijevali prelazak čehoslovačkih trupa, formiranih nešto ranije od bivših ratnih zarobljenika, na antiboljševičku stranu. Najaktivnijeg saveznika dobili su, međutim, na ljeto 1918. u vidu ljevičarskih socijal-revolucionara, koji su nakon raskola sa boljševicima otvoreno prešli na sprovođenje terora. Inicijativa za početak pregovora oko dodatnih sporazuma potekla je sa ruske strane. Rusi nisu ponudili samo privredni sporazum, već su, štaviše, njime nagovještavali kao takve dogovore smatraju samo preduslovom za tješnje oslanjanje sovjetske Rusije na Njemačku i za savez. Razgovor od 7. jula pokazao je u svoj svojoj upečatljivosti nesigurnu situaciju Sovjeta, kao i ciljeve i mogućnosti njemačke politike u julu 1918. godine.

Dodatni sporazum sklopljen na ovoj osnovi predstavljao je logičan korak od strane aneksione linije ratnih ciljeva, djelimično zastupane i u Brest-Litovsku, ka savremenijem obliku privrednog vazalstva. Time je stvoren suštinski

preduslov za sklapanje dodatnih sporazuma, koji su 27. avgusta u Berlinu potpisani između Njemačke i sovjete Rusije.

Koncentrisanje njemačkih političkih interesa na vlast nad zonom istoka – Finskom, Baltikom, Litvanijom, Poljskom, ostatkom Rusije, u Njemačkoj je izazvalo glasna negodovanja kojima se iskazivala bojazan od odustajanja od njemačkih zapadnih, prekookeanskih i ciljeva na Orijentu. Turska je predstavljala najvažniji faktor predratne njemačke politike. I tokom rata je u ulozi saveznika i dalje ostala destinacija njemačke privredne ekspanzija. Korak dalje u konkretizaciji ciljeva u Turskoj napravljen je na konferenciji između predstavnika ministarstva inostranih poslova, carskog ministarstva finansija, zanatstva i trgovine od 7. aprila 1917. godine. Takvim privrednim ciljevima bili su 1917-1918 naknadno pridodati i oni politički i vojni.

U proljeće 1918. godine, nakon sklapanja mirovnih sporazuma na istoku i prvih uspjeha velike ofanzive na zapadu, preinačeni su i kolonijalni ciljevi.

„Veliko kolonijalno carstvo preko cijele Afrike sa mornaričkim bazama na obalama Indijskog i Atlantskog okenana“. “Od cjelokupne kolonijalne politike mnogo je bitnije odlučno i velikodušno ponjemčenje glasija koje je trebalo osvojiti na istoku i zapadu. Ono što ostane od novca i ljudstva može se primjeniti u kolonijama.“

Glasije u Evropi bili su, na zapadu, Longvej-Bri i Belgija, a na istoku poljski granični pojas, Litvanija i Baltik.

Francusko-lorensko područje gvozdene rude Longvej-Bri- za koje je njemačka indrustrija u ljeto 1917. bila spremna da još deset godina ratuje – predstavljalo je kao i prije toga najvažniji njemački ratni cilj na zapadu koga su se carsko rukovodstvo, Vrhovna komanda vojske i zainteresovane strane nepopustljivo držale. Time bi francuska industrija spala na poziciju sirovinskog dobavljača Njemačke.

Odustajanjem od potpune aneksije koja je tražena početkom rata i koju je vojska tokom čitavog rata predstavljala kao „djelimičnu“, politika carskog rukovodstva usredsredila se na uspostavljanje veza između Belgije i njemačke putem političko-kulturnih mjera i privrednih sredstava. Sklapanjem novih privrednih sporazuma, političko carsko rukovodstvo uvidjelo je mogućnosti i proširenja Njemačke „na zemlju blagoslovenu za poljoprivredu i industriju“ pa time i uvećanja ukupne njene „svjetske privredne moći“ i „trgovinsko-političkog težišta“ kojim je mogla diktirati.

U ovom kontekstu najvažnija stvar bila je, kao i u Poljskoj i Ukrajini, pripajanje belgijskih saobraćajnica – „žile kucavice belgijske privrede“ – onima njemačkim.

Osim toga, iskazana je želja da se tri baltičke provincije, od kojih su Litvanija i Estonija i nakon sporazuma u Brest-Litovskom formalno još uvijek pripadale Rusiji, ujedine u državnu jedinicu sa zajedničkim ustavom i upravom, te da se stalno pripoje carskoj Njemačkoj.

Ovu odluku je carska delegacija državnog vijeća 15. marta 1918. godine saopštila carskom kancelaru, grofu Hertlingu. Hertling je u ime cara priznao nezavisnost Kurlandije i njihovim izaslanicima obećao pomoć i zaštitu carske Njemačke. Dana 14. maja – nakon druge uspješne njemačke ofanzive na zapadu – u carskom ministarstvu unutrašnjih poslova održana je sjednica komesara „o

budućim pravnim vezama između carske Njemačke, s jedne, i Kurlandije i Livonije sa druge strane“. Na konferenciji je predložen tzv. nacrt Vrhovne komande Istok.

Istovremeno se u Rajhstagu Erberger založio za to da Litvanci imaju svoju sopstvenu vladu. Falkenhauzer je to zvanično odbio. Carski kancelar je odbio izbore i 21. jula objasnio u NAZ-u kako se nezavisnost Litvanije priznaje samo pod obaveznim uslovom da prije toga budu zaključeni i svi vojni sporazumi, potrebni radi zaštite njemačkih interesa. Preduslov za to nije bio ispunjen. Državno vijeće je 28. oktobra prihvatilo privremeni ustav, a 2. novembra opozvalo izbor kralja. Izabrani premijer A. Voldemaras je 5. novembra formirao svoj kabinet – tako je konstituisana nova nezavisna država.

Car je tek 3. novembra u generalštabu potpisao ovo naređenje koje je značilo kraj vojne uprave u Litvaniji i na Baltiku, uvedene u jesen 1915. godine.

U proljeće 1918. Njemačka je u spoljnoj politici dosegla vrhunac svog položaja moći. Političke promjene od Finske, pa sve do Crnog mora, već su omogućavale uvid u obrise njemačkog poretka u istočnoj Evropi.

Kako bi osigurali ogromnu njemačku imperiju sa istoka, Njemcima su početkom 1918. godine ostale dve mogućnosti: ili „povlačenje na istoku“ i defanziva na zapadu, ili ofanziva na zapadu. Odluka o napadu na zapadu pala je još krajem 1917. godine.

Već na Krunskom savjetu u Belviu, 2. januara 1918 – rok od deset dana iz Brest-Litovska još nije bio istekao – Ludendorff je govorio o „udaru na zapadu“ koji je nužno morao da pretpostavi mir na istoku.

Nakon što se rat na istoku okončao pobjedom Centralnih sila, bilo je razumljivo što je u njemačkim rukovodećim krugovima ponovo jako poraslo uvjerenje u pobjedu. Istog dana kada je i njemački carski kancelar grof Hertling podržao carsku naredbu o pripremi ofanzive na zapadu, američki predsjednik Wilson je 8. januara objavio svojih poznatih 14 tačaka.

Glavna načela Četrnaest tačaka kao, na primjer, slobodna mora, uklanjanje svih ograničenja za trgovanje, svestrano ograničavanje naoružanja, poravnanje svih kolonijalnih zahtjeva, ne bi imala dejstvo po njemačku i najvjerojatnije bi prvo pogodila Englesku i Francusku. Tačke 6 do 8 zahtjevale su povlačenje iz svih oblasti Rusije, Belgije i Francuske što ih je Njemačka okupirala.

U tom smislu, odgovor njemačkog carskog kancelara grofa Hertlinga predsjedniku Wilsonu, nije bio iznenađujući. Hertling je jasno odbio anglosaksonske državnike, neznatno ublaživši odbijanje prihvatanjem Wilsonovih glavnih tačaka. Izričito je odbio odustajanje od dijelova Carstva na istoku kao i na zapadu.

Dana 21. marta i uz učešće 62 njemačke divizije otpočela je velika dugoočekivana ofanziva na zapadu. Činilo se da su početni uspjesi njemačkih udarnih divizija ponovo otvorili sjajne izgleda za budući položaj moći Njemačke u svijetu i njemačkog sistema kako unutar granica, tako i izvan njih.

Pred ponovnim naletom aneksionističkog talasa u proljeće i ljeto 1918, godine, krajem juna je i Kulman, koji je zbog „slabičkog“ mirovnog sporazuma u Brest-Litovsku od tog trenutka bio omražen unutar čitavog ratnohuškackog pokreta, morao na kraju da popusti. Spontano distanciranje stare ratnohuškacke većine od Kulmana bilo je posljednje veliko političko izjašnjenje carskog

Rajhstaga, prije nego što je priznavanje vojnog poraza početkom oktobra 1918. promijenilo situaciju unutrašnje politike.

U pauzi između četvrte njemačke ofanzive na zapadu koja je bila prekinuta 14. juna, i one posljednje koja je trebalo da počne 15. jula i prodorom preko Marne iznudi konačnu odluku u korist Njemačke, njemačko carsko rukovodstvo je 2. i 3. jula još jednom opširno vijećalo u Spa oko njemačkih ratnih ciljeva.

Ofanziva provedena 15. jula 1918. predstavljala je potpuni promašaj. Već u toku drugog dana borbe moralo se okanuti nade da se njom mogao odlučiti rat; a kada su 18. jula Amerikanci i Francuzi, napadom svojih trupa iz pravca šume Kotre, primorali dve njemačke armije u ofanzivu da se povuku iza Marne, strateška inicijativa je i konačno prešla u ruke Saveznika. Preokret od 18. jula predstavljao je zaista samo uvertiru u opštu ofanzivu Saveznika na svim frontovima.

Još u junu 1918. njemačko carsko rukovodstvo pripremiло je položaj za povlačenje kako bi odatle, makar uz podršku „istoka“, svoje zahtjeve opravdalo i pred vladama i narodima zapada, ukoliko Njemačka bude prinuđena da se odrekne svojih ratnih ciljeva na zapadu.

Nova antiboljševička linija njemačke carske politike predstavljala je u suštini samo izraz njemačkih napora da u slučaju mogućeg poraza na zapadu nađe moralno opravdanje za utvrđivanje svog položaja moći na istoku.

U septembru između Njemačke i Ukrajine su pali dogovori oko novog privrednog sporazuma, 10. istog mjeseca, donoseći velike privredne povlastice Centralnim silama.

Dana 28. septembra slom je dočekala i Bugarska! Oba generala su 29. septembra svom caru prenijela loše vijesti kako se predsjedniku Vilsonu mora uputiti ponuda za primirje i mir. Vilhelmova reakcija dosegla je svoj vrhunac u njegovom kao stijena čvrstom saopštenju podanicima: „Rat je gotov, svakako na potpuno drugačiji način nego što smo zamišljali“.

Stvarni uslovi iz Versaja u rano ljeto 1919. godine svojom težinom izazvali su neopisivu opštenacionalnu uzrujanost. Pošto je u planovima Vrhovnog zapovjedništva vojske često ponavljana zamisao ponovnog pokretanja rata protiv Saveznika postala neostvariva.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ideologija samoopravdanja kao i projekti “prebacivanja” odgovornosti na slabije i druge, ponavljaju se u pravilnim istorijskim intervalima, a karakteristični su za ponašanje velikih svjetskih sila koje u namjeri realizacije hegemonije ili ostvarivanja vlasti na nekom prostoru, optužuju druge, da bi njihova “intervencija” u međunarodnoj i vlastitoj javnosti, bila opravdana.

Fric Fišer, njemački pisac, analitičar i istoričar, opisujući ulogu Njemačke u pripremi za Prvi svjetski rat, zaključuje „da su se sve ideologije i pokreti, između dva svjetska rata, pojavili i nastali prije 1914. godine.

Prvi svjetski rat je značajan i po tome što se, nakon ovog rata promijenila struktura društva, te on postaje Drugi model, nakon Prvog kalupa (Francuske revolucije), za naknadni razvoj društvenih odnosa.

Veliki rat je dakle, vječna tema nauke!

Kult države i demokratije u Francuskoj, nije nastao nakon pobjede u ratu 1918. godine, kako piše Ekmečić, nego kao posljedica ideologije i procesa nacionalnog buđenja („reveilnational“) i to od 1814. do 1914. godine.

Gubitak pokrajina Alzasa i Loren, podizao je svijest Francuza ka nacionalnom osvješćenju, ali je proizveo i praktično, prvi hladni rat u Evropi.

Kult demokratske države, prenosio se i na Srbiju, kao glavnog sledbenika Francuske, prije 1914. godine.

Jovan Skerlić je ovaj odnos „zaljubljenosti“, nazivao „zakonom života“, jer se „...sve slavenske rijeke, neće slivati u rusko more“!

“Rusija je”, piše Skerlić 1904. godine, “autokratska zemlja; Njemačka militaristička; Habsburško carstvo klerikalno; Britanija plutokratska, a samo je Francuska- demokratska i kao takva, ona je uzor Srbiji!”

Francuska “postaje uzor” Srbiji u razvoju, ali autori tekstova o potrebi slijepog slijeda “uzornih demokratija“, zaboravljaju vrijednosti vlastitog naroda, njegove istorijske i kulturne vrijednosti i sačuvan moralni dignitet naroda, koji nije prljao ni ruke ni dušu, osvajajući “neotkrivene prostore i narode”, podređujući ih svojim nezasitim potrebama.

I Skerlić i drugi ostaju zanesenjaci tzv. prijateljstvom Francuske sa Srbima, namjerno zaboravljaju fakturisanje “pomoći” Francuske vojsci Srbije u Prvom svjetskom ratu, kada je fakturisana i poslednja čarapa koju je srpska vojska dobila u Grčkoj, nakon proboja, kao što će se olako preći i preko najnovijih ocjena predsjednika Francuske Makrona, o prekidu procesa prijema novih zemalja (Srbije!) u Evropsku zajednicu država.

Iz ovakvih “renesansnih zanosa” vrijednostima drugih naroda i država, razvija se kod Srba posebno, nacionalna samorefleksija, kao nova krivica nacije. Vrijednost ove knjige, sa stanovišta interesa srpskog naroda, je skidanje ljage sa krivice koja se decenijama nameće Srbima, do konstantnih optužbi za velikosrpsku hegemoniju. Preciznije, u 20. veku, ključni pojam koji određuje sudbinu Srba i interno i eksterno, kao nametnuto, što sami sprovodimo, je pojam srpske krivice.

Taj pojam ima svoju istorijsku dimenziju koja se jednim dijelom može sagledati i kroz nametnutu krivicu za izbijanje Prvog svjetskog rata, koju je njemačka štampa poslije završetka rata, željela da zbaci sa Njemačke. U tom su smjeru Nijemci pokrenuli veliku akciju kroz jedan časopis, koji govori o odgovornosti Srba za Prvi svjetski rat. Osnovna teza je bila da Njemačka nije krivac, već se krivica prebacuje na Srbiju, ali je to predstavljeno sa podtekstom, jer mala Srbija naravno, nije mogla da izaziva bilo kakve sukobe, a kamoli Prvi svjetski rat, već se navodi da je to učinila Rusija, posredstvom Srbije.

U tom kontekstu, veoma je važno, pažljivo čitati analizu Frica Fišera, jer činjenice koje je autor crpio iz dostupnih arhivskih dokumenata, vidljivo je i neobjektivnom čitaocu, tzv. nacionalnoj samorefleksiji tj. istorijskom revizionizmu koji je izneo Fric Fišer tvrdeći dašta je bio najvažniji imperijalni cilj Njemačke. Dakle, preuzimanje potpune prevlasti nad prostorom centralne Evrope uz anektiranje velikih dijelova teritorija (pogotovo) na Istoku, kao i potpuno političko i ekonomsko potčinjavanje malih država na istoku i sjeveru Evrope. Lider katoličke crkve u Njemačkoj, kao što piše Ekmečić, predstojeći rat su smatrali kao neminovni sukob dve rase – Slavenske i Tevtonske. I Kajzer

Vilhelm i načelnik nemačkog generalštaba fon Moltke, o tome govore sasvim eksplicitno. Ako je Fišer u pravu, ako je njegova interpretacija njemačke politike i ciljeva tačna, onda se otvara najdramatičnije od svih pitanja (iako ovo pitanje sam Fišer ne otvara). Da li politiku Hitlerove Njemačke treba sagledavati kao brutalniji i radikalniji nastavak politike kajzerovske Njemačke, a ne samo kao bolesnu istorijsku aberaciju? Da li u njemačkoj politici tokom cijelog XX vijeka postoji jasna i konzistentna strateška linija koju prate svi režimi? U takvom tumačenju, popularna teza po kojoj je uspon Hitlera proistekao kao posljedica nerazumnog Versajskog sporazuma (pogotovo člana 231.) opasno gubi na snazi.

Otvoren je prostor u kome je krivicu za Drugi svjetski rat moguće tražiti u kontinuitetu simbioze katoličke crkve, njemačkih industrijalaca i njemačke politike i njenih ciljeva, više nego u nepravednom Versajskom miru...

To je taj kontinuitet Njemačke krivice, koji se na žalost, umješnošću medija (štampe) prenosila na krivicu Srba, što je za posledicu imalo definisanje nepostojeće velikosrpske hegemonije, koja srpski narod prati sve do današnjih dana. Takođe, jedan italijanski novinar, uticajni urednik, Luidji Albertini, koji je pisao je za list *Corriere della Sera* (liberal, član Parlamenta u italijanskom senatu, protivnik socijalizma i klerikalizma) u svojim djelima, koja govore o Prvom svjetskom ratu, najveću krivicu za Prvi sv. rat pripisuje Nemačkoj.

Knjiga Frica Fišera, „Posezanje za svjetskom moći“, nudi čitaocu djelo koje je snažno uticalo na njemačku i svjetsku naučnu misao, ali je značajno usmjerilo i opredijelilo, novu političku svijest njemačkog naroda.

„Od škrgutanja zubima“, od dana objavljivanja knjige do danas, objavljuju se knjige i članci protiv autorovih zaključaka.

Zabilježeno je i odustajanje i nekih Fišerovih saradnika od istrajnosti na tvrdnjama i zaključcima, koje su zajedno izvodili, na bazi dokumentacije iz arhiva Rajstaga, Bundestaga, ali i arhiva drugih velikih sila.

Knjiga, prema analitičarima i priređivačima izdanja za čitaoce u Srbiji, ima, pored prednosti, koje su više nego izvjesne i značajne slabosti.

Uloga katoličke crkve u kreiranju ratnih ciljeva Njemačke 1914-1918. godine, značajnija je nego što je autor želio da prikaže.

Nacrt te nove, neminovno hegemonističke politike, dao je Čezare Balbo u radu: „*Speranzed'Italia*, Paris, 1848. godine“. On piše o ideji da se Bosna i Hercegovina kolonizuje katoličkim doseljenicima: „Umjesto da se Nijemci iseljavaju u Ameriku, oni treba da stvaraju odgovarajuće kolonije u Bosni i Hercegovini i Poljskoj“.

Međutim, Bizmark 1876. godine u Rajstagu, govori kako Njemačka nije zainteresovana za Istočno pitanje, jer: „Sve te palanke oko kojih se vode ratovi (1876-1878.godine), ne vrijede dobrih kostiju jednog pomeranskog vojnika!“. Ali, odgovara mu Šef katoličke partije u Njemačkoj Ludvig Vinderhorst (Zentrumparthei): „Sve ovo što govori Kancelar, može biti tačno, ali, od Istočnog pitanja, zavisno od toga ko će vladati svijetom u budućnosti: **Germani ili Slaveni!**“

Partija centra je već, nekoliko dana nakon Berlinskog kongresa, počela sa skupljanjem novca i kupovinom zemljišta od begova u dolini rijeke Vrbas. Dakle radi se na realizaciji planova i ideja koje je osmislio Čezare Balbo.

Do 1914. godine, naseljeno je oko 240.000 njemačkih, nešto poljskih i veoma malo italijanskih seljaka. Tri nova, njemačka sela dobijaju naziv Vindhorsz, dakle po predsjedniku ili poglavaru njemačke katoličke crkve. Habsburška monarhija taj čin prihvata kao svoj, državni program.

Cijela Istočna Bosna i Hercegovina, do Sarajeva, proglašena je za pobunjeničko područje, a cilj od 1872. godine, od trenutka kada Julijus Andrašić preuzima habsburško ministarstvo inostranih poslova, je bio, da se nagovori Turska, da u Podrinju naseljava katolike i muslimane, kako bi se prekinuo srpski etnički kontinuitet u Srbiji i Bosni i Hercegovini.

Od tri filije, kako se naziva politika Vatikana, od prestanka Kulturkampf (Deutschphilia do 1918; Natziphilia 1933. g. i posebno od priključenja Austrije 1938. godine; i konačno, Amerikophilia od tajnog sporazuma Regana i pape Vojtile 1984. godine), poznatog kao „*Sveta alijansa*“, politika katoličke crkve u suštini je spoljna politika sve tri njemačke države, do danas!

Pitanje odgovornosti za nastanak Prvog svjetskog rata, može se vezivati i za planove Habsburške monarhije o naseljavanju Istočne Bosne katolicima, po principu latifundija (velikih poljoprivrednih imanja). Ta politika Njemačke, može se prepoznavati i u namjerama Hitlera, da treba očuvati njemački etnički prostor prema Poljskoj, a nakon bitke kod Staljingrada, tako što će se Nijemci iz Bosne naseliti u području Poznanja.

Teza o odgovornosti za izbijanje Prvog svjetskog rata, ostala je neobjašnjena u svjetskoj literaturi. A „škrgutanje zubima“, nakon objavljivanja knjige Frica Fišera, bilo bi još glasnije, da je on imao hrabrosti da do kraja rasvijetli simbiozu carske Njemačke, zatim Druge Njemačke i katoličke crkve u periodima izbijanja oba svjetska rata.

Prof. dr Zoran Kalinić
Rektor Nezavisnog univerziteta Banja Luka